

УДК 343.4

Габуда Андрій Степанович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової
діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ

Сав'юк Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової
діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ШАНТАЖУ

У статті піднімаються проблемні питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за шантаж. Проводиться аналіз проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж) № 8005 від 06.02.2018. Враховуючи наукові розробки з даної проблематики та положення закону про кримінальну відповідальність обґрунтовується твердження, що шантаж є способом досягнення злочинного результату. Тому, питання криміналізації шантажу пропонується вирішувати через призму усталених доктринальних поглядів та законодавчих підходів у яких визначальним при визначенні злочинності та караності діяння виступає суспільно-небезпечна дія чи бездіяльність.

Ключові слова: шантаж, погроза викриття, розголошення відомостей, вплив на особу, кримінальна відповідальність, криміналізація.

Постановка завдання. У ст. 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою соціальною цінністю. Проте, необхідною умовою розбудови України, як демократичної правової держави також є підвищення якості правового регулювання найважливіших для суспільства відносин, у тому числі й у сфері забезпечення права громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Проголосивши ці цінності, держава гарантує кожному не тільки право, а й дійовий механізм реалізації конституційних положень. Однією з ефективних ланок такого механізму є кримінально-правові засоби, які передбачають встановлення відповідальності за певні суспільно небезпечні діяння, особливо в найбільш гострих, проблемних випадках. До таких відноситься і криміналізація шантажу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню питань щодо кримінальної відповідальності за викладену в рішучій формі пропозицію винного до потерпілого про передачу майна, права на майно або вчинення останнім інших дій майнового характеру приділяли увагу вітчизняні вчені, особливо такі як П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. Г. Гончаренко, Л. М. Кривоченко, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк та інші науковці. Однак, проблеми кримінальної відповідальності за погрози викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити кого-небудь, до яких належить і шантаж, залишились у їхніх працях малодослідженими.

Постановка завдання. Метою статті виступає кримінально-правовий аналіз наукових доробок та законодавчих ініціатив з проблемних питань щодо відповідальності за погрозу викриття, розголошення образливої інформації з метою добитися від потерпілого певних вчинків. Крім того, така потреба пов'язана з тим, що в окремих статтях Кримінального кодексу України законодавець у будові їх диспозицій використовує термін шантаж, але роз'яснення його змісту не дає. Актуальність дослідження підкреслюється і тим, що у Верховній Раді України знаходиться

проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж)», досконалість якого викликає багато запитань.

Виклад основного матеріалу дослідження. На шляху розбудови правової держави, в Україні продовжується робота щодо докорінного реформування усіх сфер життєдіяльності суспільства. Тому, важливо, щоб ця діяльність супроводжувалась науково-обґрунтованими змінами у законодавстві, в тому числі й кримінальному. Як вірно зазначає В. Я. Тацій, тільки виважене і розумне сполучення стабільності й динамічності норм закону про кримінальну відповідальність здатне забезпечити високу ефективність його приписів. На жаль, ситуація, яка склалася сьогодні, викликає занепокоєння. Якщо звернутися до існуючої правотворчої діяльності в галузі кримінального законодавства, то останнім часом вона просто вражає своєю бурхливою стрімкістю та розмахом. Так, змін та доповнень зазнали щонайменше 198 статей КК, що становить більше 44% тих його статей, які існували в ньому на момент прийняття та набрання чинності. Тут виникає цілком закономірне запитання: про яку стабільність кримінального законодавства може йтися за такої стрімкості оновлення його приписів? [1, с. 33].

Цю проблему, цілком обґрунтовано, піднімає Н. М. Ярмиш, яка теж вбачає наростання потоку змін, що вносяться до Кримінального кодексу України. При цьому констатує погіршення якості нових законодавчих положень [6, с. 616].

Значна кількість змін, внесених до Кримінального кодексу України, тенденція яких зводиться до безперервного продовження, дозволяє висунути гіпотезу про причини такого становища. До основних можна віднести об'єктивні, що викликані значно швидшим розвитком суспільства, держави, ніж передбачалось. Однак, поряд із ними, не менш важливими є причини, пов'язані з ототожненням кримінального права із засобами вирішення складних соціальних проблем. Тобто, проблеми, які виникають у суспільстві і мають глибоке соціальне коріння, намагаються розв'язати за допомогою кримінально-правових норм. Такий підхід не можна вважати виправданим, адже кримінальне право покликане забезпечувати охорону певних суспільних відносин і соціальних благ та запобігати злочинам притаманними лише йому методами та функціями. Тому, проблеми удосконалення Кримінального кодексу України та подальшої його гармонізації із законодавством європейських країн, потрібно розглядати у нерозривному зв'язку із тими соціальними чинниками, які призводять процеси криміналізації і декриміналізації.

З огляду на зазначене, актуальним на сьогодні є питання криміналізації шантажу. Адже з цією метою у парламенті зареєстрований проект закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж)» № 8005 [5]. Пропонується змінити редакцію частини першої статті 189 КК та доповнити кодекс ст. 189-1. Шантаж. Під шантажем у цій нормі автор пропонує визнати вимогу вчинити певну дію або бездіяльність під загрозою розголошення будь-якої інформації щодо потерпілого або його близьких, в тому числі особистого характеру. Приведення погроз, визначених частиною першою цієї статті, у виконання утворюватиме кваліфікований вид цього злочину. З особливо обтяжуючими обставинами цей злочин розглядається у випадках, коли шантаж вчинений з метою отримання майна у великому розмірі, права на майно у великому розмірі або здійснення інших дій майнового характеру на суму у великому розмірі.

Втім, на нашу думку, шантаж навряд чи може мати самостійну кримінально-правову оцінку. Адже для кваліфікації цього посягання насамперед має значення мета вчинення таких дій та їх суспільна небезпечність, що визначається цінністю об'єкта, якому заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння. У законопроекті, що пропонується немає вказівок на такі ознаки.

Більше того, наразі поняття «шантаж» згадується у чотирьох статтях Кримінального кодексу України і такі дії виступають додатковими ознаками об'єктивної сторони складів цих злочинів. Зокрема, ст. 120 КК встановлює відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком шантажу. Статтею 149 КК злочинними визнаються вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням шантажу. У ст. 258-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з

використанням шантажу. У ст. 303 КК йдеться про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням шантажу.

Усі диспозиції цих норм побудовані таким чином, що шантаж виступає одним із способів вчинення наведених злочинів, який сам по собі не тягне кримінальної відповідальності. А визначальним, як відомо, при визначенні злочинності та караності діяння виступає суспільно-небезпечна дія чи бездіяльність, а не спосіб їх вчинення.

Кім вказаних статей, вітчизняний Кримінальний кодекс містить й інші норми про злочини, у яких, хоча безпосередньо і не йдеться про шантаж, однак вони містять об'єктивні ознаки аналогічні або подібні до тих, законодавча конструкція яких, передбачає такий спосіб вчинення посягання, як шантаж. Зокрема, у ч. 2 ст. 154 КК встановлена відповідальність за примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово-залежні з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів. У складі вимагання (ч. 1 ст. 189 КК), одним із способів впливу на потерпілого з метою заволодіння його майном, теж виступає погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 386 КК і перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози розголошення відомостей, що ганьблять цих осіб чи їх близьких родичів.

Викладене дає підстави констатувати, що шантаж є способом досягнення злочинного результату і має спеціальну мету. Цей підхід слід визнати правильним і він є апробованим у наведених у цьому дослідженні статтях КК.

Питання криміналізації шантажу потребує також етимологічного дослідження цього терміну, оскільки закон про кримінальну відповідальність його значення не розкриває.

Так, згідно логіко-граматичного тлумачення шантаж – (франц. *chantage* – вимагання) – погроза розголошення компрометуючих відомостей про особу. Ці відомості можуть відповідати дійсності або бути наклепницькими. Шантажист, як правило, має на меті певну матеріальну, політичну або ін. вигоду [7, с. 423].

У словнику юридичних термінів шантаж тлумачиться як погроза викриття, розголошення відомостей, що ганьблять людину з метою домогтися якихось результатів [8, с. 299].

Подібні думки висловлюються у доктрині кримінального права. Так, одні науковці вважають, що шантаж передбачає погрозу наклепом, викриттям, повідомленням відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці та які її компрометують, залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити іншу особу в залежне становище [4, с. 305]. Інші відзначають, що шантаж – це погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці (відомості про хворобу, позашлюбні стосунки тощо). Ці відомості можуть відповідати дійсності, так і бути помилковими. Важливо, що потерпілий не бажає їх розголошувати [2, с. 370]. Є думка вчених, що шантаж – це погроза повідомлення даних, які паплюжать особу або її близьких і розповсюдження яких може спричинити суттєву шкоду правам та законним інтересам потерпілого або його близьких [3, с. 295].

Як видно з наведеного, способи тлумачення терміну шантажу не є ідентичними. Проте, їх змістова наповненість дозволяє стверджувати, що у доктрині вироблено єдиний спільний і основний критерій, який дозволяє розкрити це поняття. Таким виступає погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці з метою домогтися певних результатів.

Висновки. Таким чином, редакція ст. 189-1, якою пропонується доповнити Кримінальний кодекс України, за своїм змістом є суперечливою, у ній не дотримано техніко-юридичних критеріїв ясності та точності, а також правил і законів формальної логіки виходячи з наступного:

1. Зважаючи на номер статті – 189-1, впливає, що даною нормою пропонується доповнити розділ VI «Злочини проти власності» КК, родовим об'єктом яких є право власності. У той же час, логіко-граматичне тлумачення основного складу цього злочину (передбаченого ч. 1) вказує на те, що його об'єктом виступають суспільні відносини, які забезпечують охорону волі, честі, гідності

особи. А така категорія злочинів згрупована у розділі V «Злочини проти виборчих трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

Крім того, всупереч запропонованого визначення шантажу, даного у ч. 1 ст. 189-1, у ч. 5 цієї норми йдеться про шантаж, здійснений з метою отримання майна. Однак, в основному складі цього злочину про такий предмет взагалі не йдеться.

2. З урахуванням наведених у п. 1 зауважень, необґрунтованим є виключення із ч. 1 ст. 189 КК слів «... або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання)». Адже, така конструкція вимагання (чинна редакція ст. 189 КК) цілком обґрунтована і враховує досвід у цій сфері зарубіжних законодавців.

3. Слід також вказати, що КК України містить ряд статей, які встановлюють відповідальність за шантаж, зокрема ст. 120, ст. 149, ст. 154, ст. 303, ст. 343, ст. 373 КК. Але конструюючи ці норми, законодавець визнав злочинними певні суспільно-небезпечні дії (примушування, втручання), а не сам шантаж, який є одним із способів їх вчинення. Також, криміналізація шантажу передбачає врахування його мети та наслідків, чого не містить запропонована редакція ч. 1 ст. 189-1.

4. Крім того, у ст. 189-1 не конкретизовано предмет злочину, що негативно вплине на її застосування. Таким предметом пропонується визнати будь-яку інформацію щодо потерпілого. Але такі відомості можуть бути і загальновідомими, або здобутими в передбачений законом спосіб і т. ін. Вбачається, що визначення предмету цього злочину не має іти в розріз із розробленими в цій частині законодавцем техніко-юридичними критеріями. Зокрема, кримінально-правова охорона надається відомостям, що ганьблять особу чи її близьких родичів (ст. 154 КК), достовірні факти, відомості щодо потерпілої особи або її рідних які можуть скомпрометувати або зганьбити потерпілу особу (ст. 303 КК).

На підставі викладеного, враховуючи, що запропонована редакція ст. 189 – 1 має ряд недоліків і потребує суттєвого доопрацювання, внесення змін до КК України щодо кримінальної відповідальності за шантаж – є передчасним.

Список використаних джерел

1. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 жовт. 2011 р.) / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків, 2011. – 456 с.
2. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). Національна академія прокуратури України. – Київ, 2016. – 634 с.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж) від 06 лютого 2018 р. № 8005 / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63419 (дата звернення: 12.09.2018).
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : «Укр. енциклопедія», 1998. – Т. 6. – 768 с.
5. Юридичні терміни. Глумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – Київ, 2003. – 320 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук., А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернея. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. – 1104 с.
7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 1196 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-ге вид., перероб. та доп.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – Київ: Дакор, 2008. – 1428 с.

Габуда А. С., Савьюк А. В. Проблемы криминализации шантажа

В статье поднимаются проблемные вопросы относительно установления уголовной ответственности за шантаж. Проводится анализ проекта Закона о внесении изменений в Уголовный кодекс Украины (относительно уголовной ответственности за шантаж) № 8005 от 06.02.2018. С учетом научных разработок по данной проблематике и положений закона об уголовной ответственности обосновывается утверждение, что шантаж является способом достижения преступного результата. Поэтому, вопрос криминализации шантажа предлагается решать через призму устоявшихся доктринальных взглядов и законодательных подходов в которых определяющим при определении преступности и наказуемости деяния выступает общественно-опасное действие или бездействие, а не способ совершения преступления.

Ключевые слова: шантаж, угроза разоблачения, разглашения сведений, влияние на человека, уголовная ответственность, криминализация.

Gabuda A. S., Savyuk O. V. Problems of criminalization of blackmail

The article raises the issue of establishing criminal liability for blackmail. An analysis of the draft Law amending the Criminal Code of Ukraine (regarding criminal liability for blackmail) No. 8005 dated 02/06/2018 is underway. Taking into account the scientific developments on this issue and the provisions of the law on criminal liability, the statement that blackmail is a way to achieve a criminal result is substantiated. Therefore, the issue of the criminalization of blackmail is proposed to be resolved through the prism of established doctrinal views and legislative approaches in which the socially dangerous action or inaction, and not the method of committing a crime, are decisive in determining the crime and punishment of the act.

Key words: blackmail, threat of disclosure, disclosure of information, influence on a person, criminal liability, criminalization.

Надійшла до редакції 24 травня 2018 р.

